

نقش آموزگاران در پیشگیری و رفع مشکلات یادگیری

راهنمای کوتاه و کاربردی

تهیه و تنظیم:

دکتر حمید سپهر

عضو هیات علمی دانشگاه یزد

بسم الله الرحمن الرحيم

فهرست مطالب

رشد و یادگیری

مشکلات یادگیری

سه سطح پیشگیری

آموزگاران، پیشگیری و
رفع مشکلات یادگیری

راهبردهای هشتگانه

موانع زمینه‌ای

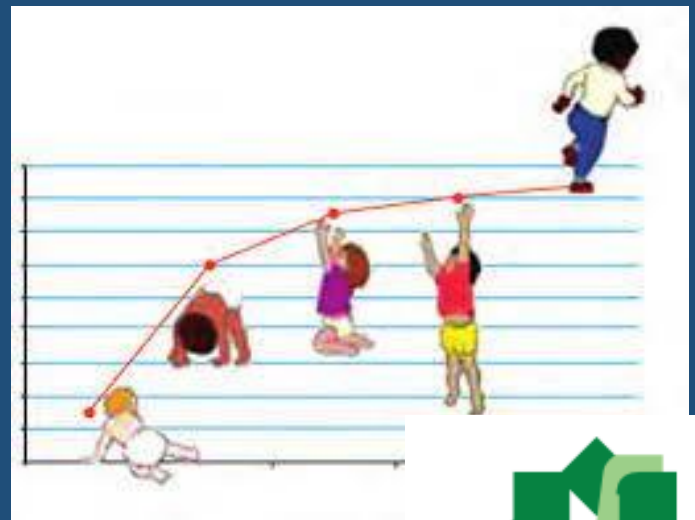
سخن پایانی

کانون حامی کودک
ولی عصره

رشد و یادگیری

رشد و یادگیری فطری هستند و همه کودکان که حداقل شرایط رشد سالم برای آنها فراهم باشد و رشد آنها در شاخه‌های حسی-حرکتی، هیجانی، شناختی و زبان اتفاق افتاده باشد تمایل دارند و می‌توانند خواندن و نوشتن را از ۷ سالگی (و در مواردی قبل از آن) بیاموزند. کودکان با عقب‌ماندگی ذهنی که عقب‌افتادگی آنها شدید نباشد، این یادگیری را کند و تا سطح معینی می‌توانند انجام دهند.

عقب‌افتادگی کودک در هر یک از شاخه‌های رشد و به ویژه عقب‌افتادگی در رشد زبان (مادری) از عمده عوامل شروع مشکل در یادگیری به حساب می‌آید.

عوامل تاثیرگذار بر رشد کودکان مواردی همچون فقر و محرومیت شدید، سوء تغذیه، بدرفتاری، روش‌های نادرست فرزندپروری، تماشای زیاد تلویزیون و استفاده از فضای مجازی (بیشتر از ۲ ساعت در روز جمع زمان قراردادن مقابل "نمایشگر"، عدم تحرک کافی، فقر در روابط اجتماعی و با همسالان، ضربه‌های روانی، ترس و اضطراب شدید، سوگواری حمایت نشده و ... را دربر می‌گیرد.

مشکلات یادگیری

مشکلات یادگیری عمدتاً به مشکلات در یادگیری خواندن و نوشتن در کودکان با هوش عادی اطلاق می‌شود. مشکلات در یادگیری ریاضی و دیگر دروس مدرسه نیز غالباً ریشه در مشکلات خواندن دارد. این مشکلات طیفی از درجه و عمق را شامل می‌شوند و اشکال مختلف دارند.

در بسیاری از موارد، مشکلات یادگیری با مشکلات رفتاری همراه هستند. انگیزه پایین، عدم تمرکز و توجه، عزت نفس پایین و مشکلات در روابط اجتماعی در بسیاری از کودکان دارای مشکلات یادگیری مشاهده می‌شود.

سه سطح پیشگیری از مشکلات یادگیری

در موضوع مشکلات یادگیری، رویکرد "پیشگیرانه" (در مقایسه با رویکرد بالینی و درمان) رواج نسبتاً کمتری در کشور دارد. سه سطح پیشگیری از مشکلات یادگیری شامل موارد زیر می شوند:

(۱) سطح اول، به اقدام‌های قبل از ورود کودکان به مدرسه مربوط می‌شود. این اقدام‌ها برنامه‌های پیشگیری از آسیب به رشد حسی-حرکتی، هیجانی، اجتماعی، زبان، شناختی، اخلاقی و معنوی را شامل می‌شود. مقابله "محلّه محور" (و مسجد محور در جامعه اسلامی) و "مبتنی بر خانواده" با آسیب‌های اجتماعی، فقر و تبعیض، سوءتغذیه، اصلاح روش‌های فرزندپروری، کاهش بدرفتاری با کودکان، ساماندهی اوقات فراغت و ورزش آنان، مدیریت درست دسترسی و صرف وقت کودکان پای تلویزیون و فضای مجازی، ترویج قصه‌گویی و قصه‌خوانی را شامل می‌شود.

۲) سطح دوم پیشگیری به ورود کودک به مدرسه و اقدام‌های مدرسه، آموزگار و خانواده در این دوره مربوط می‌شود. در این مرحله، نقش آموزگار نقشی محوری است که در ارتباط و تاثیرگذاری بر خانواده کامل می‌شود.

۳) سطح سوم به کار در مراکز مشاوره و توانمندسازی مربوط می‌شود و کودکانی را در بر می‌گیرد که آموزگار در کلاس درس موفق به حل مشکلات آنها نشده است.

غالب آموزش‌های مربوط به آموزگاران در سطح کشور بیشتر به "تشخیص" کودکان دچار مشکلات یادگیری و "ارجاء" آنها به مراکز تخصصی محدود شده است و توانمندسازی آموزگاران برای ایفای نقش در سطح دوم (پیشگیری و رفع مشکلات یادگیری در کلاس درس) در حاشیه قرار داشته است.

آموزگاران و پیشگیری از مشکلات یادگیری

آموزگاران می‌توانند نقشی ارزنده و گاهی تعیین کننده در پیشگیری و رفع مشکلات یادگیری ایفا نمایند. موارد هشتگانه زیر فشرده‌ای از راهبردهای اصلی مورد نیاز آموزگاران برای پیشگیری و رفع مشکلات یادگیری هستند.

۱. رابطه گرم و صمیمی

۲. ترغیب
خودسازماندهی در
یادگیری

۳. کار از سطح
کودک

۴. کار با خانواده

۵. کمک به رفع عوامل
زمینه‌ای

۶. پایه قرار دادن خواندن
معنادار و جذاب

۷. کاهش فشار بر روی
نوشتن بی‌معنا و تکراری

۸. ترویج قصه‌گویی و
قصه‌خوانی در مدرسه و
در خانه

راهبردهای
هشتگانه

سلامت، رشد و تغذیه

بدرفتاری

آموزش

فرزندپروری

تلوزیون و فضای مجازی

ترس و اضطراب

تجربه‌های تلخ

برنامه روزانه و هفتگی

(۱) رابطه گرم و صمیمی

رابطه گرم و صمیمی، مقدمه و شرط ورود به هرگونه تلاش آموزشی و تربیتی است. آموزگاران نیاز دارند تا مختصات این رابطه را بشناسند و مهارت برقراری این گونه رابطه با کلاس و با دانش آموز را کسب کنند. در رابطه‌ای که گرم و صمیمی نباشد، آموزگار نمی‌تواند به دانش آموز نزدیک شود، او را بشناسد و یا بر او تاثیر تربیتی داشته باشد. در رابطه‌ای که گرم و صمیمی نباشد، دانش‌آموز نمی‌تواند احساس آرامش و امنیت روانی کند و یادبگیرد. رابطه‌ای که گرم و صمیمی نباشد، می‌تواند زمینه‌ساز مشکل یادگیری باشد. در روانشناسی امروزی، معروفترین تعریف مختصات رابطه مناسب را تحقیقات کارل راجرز با عنوان "سه شرط رابطه یاری بخش" مطرح نموده که شامل "پذیرش"، "همدلی" و "طبیعی بودن آموزگار (ماسک نداشتن)" می‌شود.

کانون حامی کودک
ولی عصر

۲) ترغیب خودسازماندهی

دومین راهبرد پیشگیری و رفع مشکلات یادگیری برای آموزگاران، هدایت کلاس و رابطه آموزشی با دانش‌آموزان در جهت "خودسازماندهی" است. راهبرد ترغیب خودسازماندهی یعنی اینکه در کلاس درس و در رابطه با دانش‌آموزان، "یادگیری" هرچه بیشتر جای "یاددهی" را بگیرد. دانش‌آموزان آموختن، کلاس و درس و فعالیت درسی را از آن خود بدانند، در مدیریت یادگیری خود و تصمیم‌گیری‌ها حتی‌الامکان مشارکت کنند، از تجربه و آموختن خود ارزیابی نمایند و در نهایت خواندن و نوشتن خود را پایش و تصحیح نمایند. تجربه و تحقیقات نشان می‌دهند که چنین رویکرد و فضایی موجب افزایش انگیزه و شوق یادگیری، بهبود یادگیری و کاهش اضطراب و مقاومت در برابر یادگیری و کاهش مشکلات یادگیری میشود.

۳) کار از سطح دانش آموزان

فاصله زیاد میان سطح و محتوای درسی با سطح رشد و دانسته‌های دانش‌آموز می‌تواند زمینه کاهش انگیزه، افت عزت نفس، عقب‌افتادگی درسی و نهایتاً مشکل یادگیری شود. دیگر راهبرد آموزگار برای پیشگیری و رفع مشکل یادگیری "کار از سطح دانش‌آموز" است. شناسایی سطح رشدی (رشد حسی-حرکتی، هیجانی، اجتماعی، زبان، شناختی) و سطح درسی دانش‌آموز و داشتن برنامه خاص برای تک تک دانش‌آموزان به‌گونه‌ای که تدریس و فعالیت و تکالیف درسی با فاصله کم از سطح تک تک آن‌ها انجام‌پذیرد. مهارت آموزگار در شناسایی سطح رشدی و سطح درسی تک تک دانش‌آموزان و مهارت برنامه‌ریزی برای هر یک از آنها کلید اجرای این راهبرد است.

۴) کار با خانواده

ارتباط مستمر و باکیفیت با خانواده از اصلی‌ترین ابزارها و راهبردهای پیشگیری و رفع مشکلات یادگیری است. داشتن برنامه و کسب مهارت در این کار، شناخت جامع از کودک، شرایط زندگی و تربیت او، از سطح رشد او و زمینه‌های مشکل در رشد و یادگیری و تأثیرگذاری بر رفتار خانواده را برای آموزگار ممکن می‌سازد. تعامل آموزگار با خانواده نباید به مباحث درسی و انجام تکالیف محدود شود.

تصویرسازی: مجله هنری توکان

کانون حامی کودک
ولی عصر

(۵) رفع موانع زمینه‌ای

زمینه‌های احتمالی بروز مشکلات در رشد و یادگیری دانش‌آموزان در زندگی امروزی و در گذشته کودک باید شناسایی و رفع شوند.

مشکلات زمینه‌ای عبارتند از:

- * سلامت، رشد و تغذیه
- * بدرفتاری در خانه و یا در مدرسه
- * آموزش
- * روشهای فرزندپروری
- * زمان صرف شده در مقابل تلویزیون و فضای مجازی
- * تجربه‌های تلخ
- * ترس و اضطراب
- * برنامه روزانه و هفتگی

توجه:

توضیح این موارد را در پایان کتابک ببینید.

۶) افزایش توجه و محور قرار دادن "خواندن جذاب و معنی‌دار"

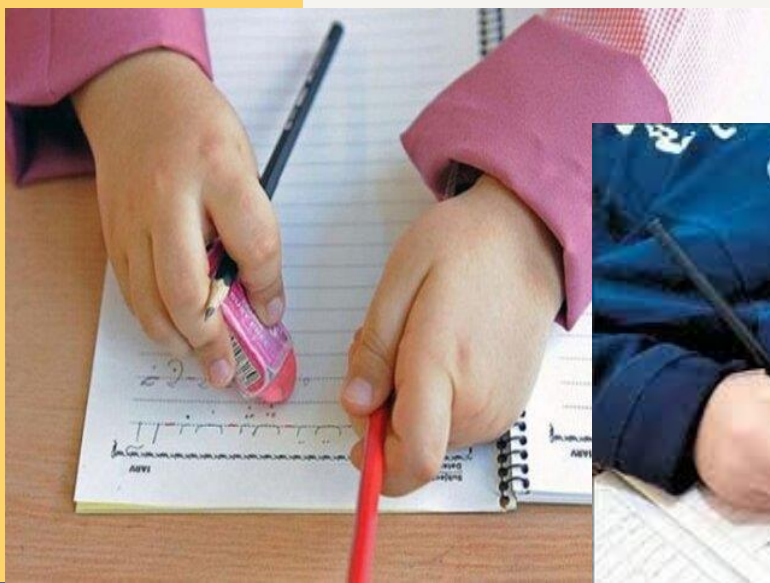
یادگیری خواندن و نوشتن ادامهٔ رشد زبان در کودکان است. خواندن و یادگیری آن در کلاسهای درس به حاشیه رفته و نوشتن مورد تأکید بیشتر است. خواندن متون کم‌معنی و غیرجذاب در آموزش خواندن رواج یافته و این رویه خلاف روند طبیعی رشد خواندن است. با محور قرار دادن خواندن جذاب و معنی‌دار مقدمات رشد نوشتن را فراهم کنیم. توجه و محور قرار دادن خواندن جذاب و معنی‌دار راهبردی کلیدی در پیشگیری از مشکلات یادگیری است.

کانون حامی کودک
ولی عصر

۷) کاهش فشار روی تکالیف نوشتاری تکراری و کم‌معنی

استفاده از املاء و از تکالیف نوشتاری زیاد، تکراری و کم‌معنی به‌ویژه در دوران شیوع بیماری کرونا رواج بسیار یافته است. این مشکل به موازات کاهش توجه به خواندن جذاب و معنی‌دار از جمله زمینه‌های امروزی در کلاس درس است. حذف و یا کاهش اهمیت املاء در کلاس‌های ابتدایی امروزی ما ضروری است. این فعالیت کم‌معنی و اضطراب‌آور در بسیاری از کشورهای جهان ممنوع اعلام شده است. توجه به فعالیت‌های نوشتاری شیرین، معنی‌دار و هدفمند برای کودک (همچون نوشتن نامه، خاطره، داستان و...) راهبردی مهم در پیشگیری و رفع مشکلات یادگیری است. برداشتن تمرکز از "درست نوشتن املائی" و توجه بیشتر به "نوشتن برای ارتباط و انتقال پیام" به افزایش انگیزه، تمرکز و یادگیری بهتر کودک منجر می‌شود.

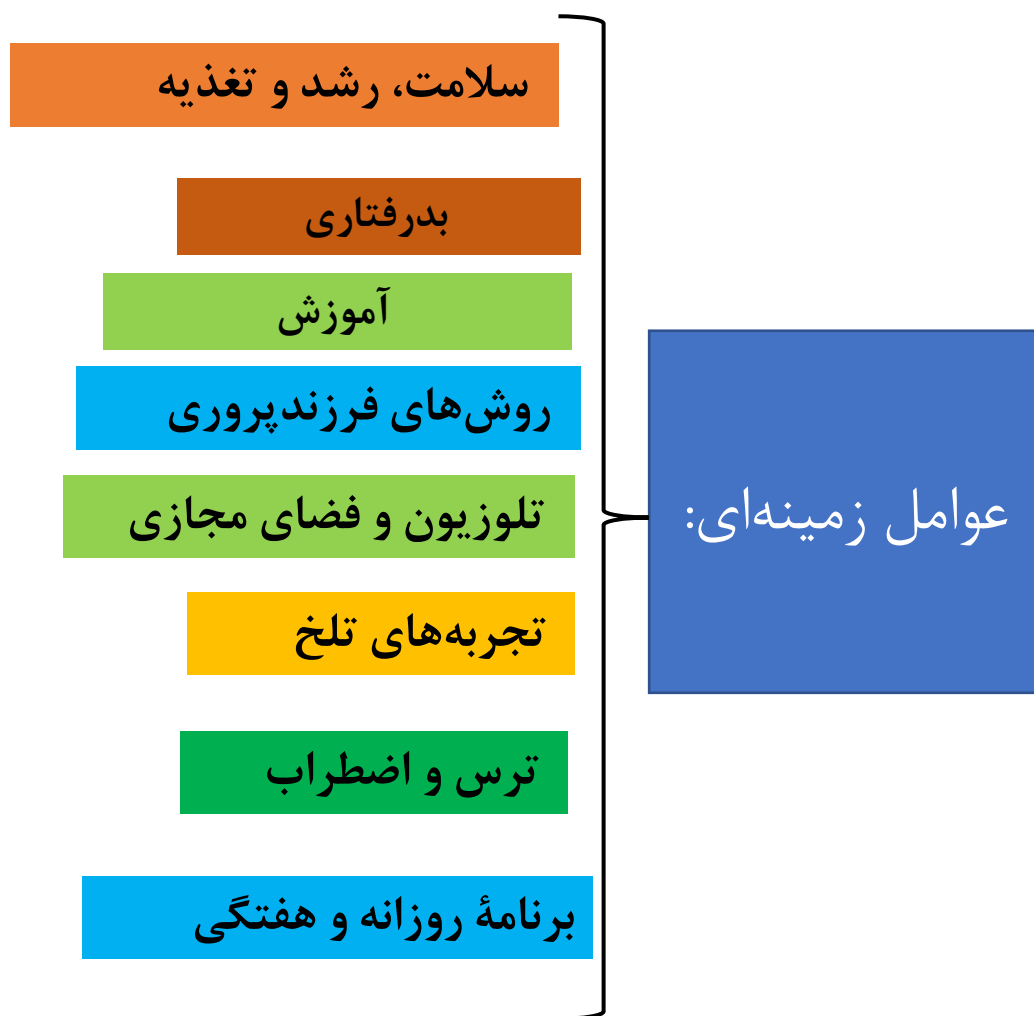

۱) ترویج قصه‌گویی و قصه‌خوانی در مدرسه و در خانه

تحقیقات در فرهنگ‌های مختلف جهان نشان از اهمیت قصه‌گویی و قصه‌خوانی در کمک به رشد زبان، ایجاد مقدمات آشنایی با متن نوشتاری و موفقیت کودکان در سوادآموزی دارد. انس‌گرفتن کودکان با قصه و کتاب زمینه‌ساز رشد خواندن در کودکان است. ضروری است اصول: "مشارکت کودکان در انتخاب کتاب و قصه"، "تبدیل نکردن قصه خوانی به تکلیف و پرسش و پاسخ درسی (شفاهی یا نوشتاری)" و "اجازه صحبت و گفت‌وگو به کودکان دادن در حین و یا بعد از قصه خوانی" رعایت شوند. ترویج قصه‌گویی و قصه‌خوانی در مدرسه و در خانه راهبردی مهم در پیشگیری و رفع مشکلات یادگیری است. ایجاد کتابخانه کلاسی با محوریت ادبیات خوب کودک و دسترسی کامل کودکان به آن روشی پسندیده در ترویج کتابخوانی است.

در پایان به توضیح موانع زمینه‌ای (راهبرد ۵) می‌پردازیم:

اطمینان حاصل کردن از سلامت کودک و به‌ویژه سلامت دیداری و شنیداری ضروری است. تاثیر دیگر بیماری‌ها و تاثیر داروها باید مورد توجه آموزگار باشد.

مشکل گرسنگی مزمن و یا سوءتغذیه میتواند بر عملکرد کودک تاثیر گذاشته و زمینه‌ساز مشکل یادگیری باشد.

شناخت سطح رشد کودک در شاخه‌های مختلف (حسی - حرکتی، هیجانی، اجتماعی، زبان، شناختی و معنوی) و چاره‌اندیشی برای جبران عقب‌ماندگی رشدی نیاز به برنامه ریزی و اقدام آموزگار دارد.

تجربهٔ کودک در کلاس درس و روش آموزش آموزگار تأثیری تعیین کننده بر یادگیری دانش‌آموزان دارد. مشکلات در فضای کلاس درس و روش‌های آموزگار می‌تواند زمینه ساز مشکلات یادگیری شود.

قرارداشتن کودک برای ساعات طولانی و بدون نظارت کافی در برابر تلوزیون و دیگر نمایشگرها علاوه بر دربرداشتن آسیب جسمی و روانی می‌تواند زمینه‌ساز بروز مشکلات یادگیری شود.

تجارب تلخ

تأثیر "تجارب تلخ" بر یادگیری کودک غیرقابل انکار است. شناسایی این تجارب در حال و گذشته زندگی کودک در خانه و یا مدرسه و بهره‌گیری از روش‌های مناسب برای جبران و رفع آنها ضروری است.

بد رفتاری

چاره‌اندیشی برای رفع بدرفتاری در خانه و مدرسه در اشکال تنبیه بدنی، توهین و تحقیر و تبعیض و به‌ویژه کم‌توجهی از وظایف آموزگاران و ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است.

روش‌های فرزندپروری

شناسایی روش‌های فرزندپروری غلط در خانواده و تلاش برای اصلاح آن‌ها توسط آموزگار موجب پیشگیری و رفع مشکلات یادگیری می‌شود.

ترس و اضطراب

بسیاری از مشکلات یادگیری ریشه در ترس و اضطراب در مدرسه و در خانه دارند. تلاش آموزگار برای رفع زمینه‌های ترس و اضطراب موجب انگیزه و شکوفایی یادگیری کودکان خواهد بود.

برنامه روزانه و هفتگی

ساعات طولانی و بدون برنامه در خانه از زمینه‌های مهم ایجاد تنش، اضطراب و دلزدگی کودکان از یادگیری هستند. آموزگار می‌تواند با کمک به تدوین برنامه روزانه و هفتگی با مشارکت دانش آموز و خانواده از بسیاری از مشکلات در این زمینه پیشگیری نماید. محدودکردن ساعات "نمایشگر" به دو ساعت و مشخص نمودن این ساعات، محدودکردن ساعات انجام تکالیف درسی به دو ساعت و مشخص نمودن این ساعات (منع والد از تذکر خارج از این دو ساعت و منع دانش آموز از انجام تکالیف در خارج از این دو ساعت، ساعات انجام تکالیف ترجیحاً در ابتدای بازگشت از مدرسه نباشند و ساعت یا دقایقی از بازی و استراحت میان آنها وجود داشته باشد)، تعیین ساعات ورزش، بازی و قصه‌خوانی (مخصوصاً بازی و قصه‌خوانی با والدین)، تعیین ساعات روابط اجتماعی، خواب و تغذیه مبنای این برنامه‌ریزی قرارگیرد. مشارکت دانش آموز در تدوین برنامه و مرور احتمالی آن ضامن موفقیت این تلاش خواهد بود.

